

RhetoricaScandinavica

Online, vol 24 / 2020

**Tema: Fred, konflikt
og kommunikasjon**

Tidskrift för skandinavisk retorikforskning
Nr. 81 - 2020

Abstract

RhetoricaScandinavica, ISBN 1397-0534

No 81, 2021, pp. 83-96

Publisher: Retorikförlaget AB

Author Marie Lund, Aarhus University.

Title ”Orla Lehmann’s address at Casino 1848” [Orla Lehmanns Casinotale 1848].

Abstract In Denmark, the transfer from absolute monarchy to democracy was peaceful. While this is the common opinion, historians have established that it is a myth. Instead, attention should be concentrated on a speech given by the liberal politician Orla Lehmann. In this speech, Lehmann narrates the latest news of the decisions made by the political council in Slesvig, and he warns that the riot of the Slesvigholsteiners may result in the dissolution of the Danish kingdom. Lehmann speaks in way that is supposed to lead to swift action, but he does so against his better judgement and with no supporting evidence. Based on a rhetorical reading of argumentation and insinuation in Orla Lehmann’s address at Casino, the article discusses and evaluates whether the Danish democracy was founded on a deceit.

Keywords Casino address, democracy, argument by dissociation, *insinuatio*, *parresia*

*Marie Lund er lektor i retorik ved Aarhus Universitet.
E-mail: retml@cc.au.dk*

Marie Lund :

Orla Lehmanns Casinotale 1848

Overgangen fra enevælde til demokrati foregik fredeligt i Danmark – det er i hvert fald den almindelige forståelse. Men historieforskning har godtgjort, at denne fortælling er en myte. Opmærksomheden bør i stedet rettes mod en tale, som blev holdt af den liberale politiker Orla Lehmann. I denne tale udlægger Lehmann de seneste efterretninger om de politiske beslutninger i den slesvigske stænderforsamling og advarer om, at slesvig-holstenernes oprør kan føre til det danske riges opløsning. Det gør Lehmann på en måde, der skal opildne til hurtig handling, men han gør det uden belæg og mod bedre vidende. Artiklen diskuterer og vurderer på baggrund af en retorisk nærlæsning af argumentation og insinuationer i Orla Lehmanns Casinotale, om det danske demokrati er grundlagt på et retorisk bedrag.

Når grundlovsdag fejres hvert år d. 5. juni rundt om i Danmark, er det et genkommende tema i talerne, at grundloven var kongens gave til det danske folk. Den topos er blevet brugt i 170 år, og den er bærer af en national fortælling om, at overgangen til demokrati i Danmark skete fredeligt. Den fortæller også noget om danskerne, som har en særligt fredelig og pragmatisk nationalkarakter. Det er en fortælling, der lever i bedste velgående i skiftende statsministres grundlovstaler, hvor ingen lejlighed forsømmes til at fremhæve modsætningen til andres landes blodige revolutioner.¹

Men danske historikerne har for længst godtgjort, at den er en myte. Anette Warring (2005) betoner i sin bog om grundlovsfejring, at kongens rolle i overgangen til demokrati var forsvindende lille. Bertel Nygaard (2017) peger i sin bog om grundloven da også på noget andet som udløsende faktor, nemlig den tale, Orla

1 Se fx Anders Fogh Rasmussens grundlovstale fra 2002 og Poul Nyrup Rasmussens grundlovstale fra 2002.

Lehmann holdt for 2500 mennesker på teateret Casino om aftenen d. 20. marts 1848. Talen skulle samle støtte til resolutioner, der blev formuleret i en petition, der den følgende dag af et optog på 15.000 mennesker blev afleveret til kongen, som accepterede resolutionerne. Dermed var Treårskrigen (1848-1850), som var en borgerkrig, en realitet.

Talen er altså betydningsfuld, fordi den var med til at vende stemningen og få en folkestærk deputation til at gå til kongen og forlange demokrati. Retorisk set er den interessant alene af den grund, men historikernes afdækning af de mildt talt problematiske omstændigheder kalder i endnu højere grad på en retorisk undersøgelse af, hvad der egentlig bliver sagt i denne kanoniske tale. Nygaard kalder talen for ”spin,” idet han trækker på bl.a. Hans Vammens (1988) grundige studie af den historie kontekst for Casinotalen. Ifølge Vammen taler Lehmann taler imod bedre vidende: han fremmaner et slesvigholstensk oprør, som der faktisk ikke er belæg for. Der ulmede ganske vist et oprør i Slesvig og Holsten, og der var forhandlinger om at løsrive sig fra Danmark, men der var stor uenighed blandt de deputerede i stænderforsamlingen – og faktisk var de netop nået frem til et mere moderat krav, der undlod at kræve løsrivelse fra Danmark. Vammens (1988, s. 274) konklusion om Martsrevolutionen er, at den skyldtes ”ledernes bevidste vildledning af folket.”

Kong Frederik VII havde ved sin indsættelse i januar givet tilsagn om en forfatningsforandring. Forfatningsreskriptet af 28. januar 1848 var foretaget af helstatsmanden Carl Moltke og var ifølge Vammen et mestertræk. Moltke fejede de nationalliberales Ejderpolitik af bordet og gik mod en helstatsløsning. Men de nationalliberale, heriblandt Lehmann, ville have demokrati, og de ville have, at Slesvig skulle være en del af kongeriget.² Det kunne kun lade sig gøre, hvis Slesvig-holsten gjorde oprør mod DK.

Vammen har rekonstrueret begivenhederne på baggrund af de tilgængelige kilder. Situationen er da den, at om morgenen d. 20. marts 1848 ankom dampskibet ”Copenhagen” fra Kiel til Københavns havn medbringende de sidste nye efterretninger om den slesvigholstenske stænderforsamling. Ifølge Vammen (1988, s. 256f) er der ingen tvivl mulig: ”Slesvigholstenerne havde ikke gjort oprør. På det 11 timer lange møde om lørdagen i Rendsborg havde de moderate kræfter sejret.” Men de nationalliberale har brug for et oprør, så Lehmann lader som om et oprør er brudt ud: ”De danske nationalliberale så nu deres håb svinde. De måtte forvente, at regeringen ved en blanding af fasthed og halve indrømmelser ville bevare kontrollen og afværge oprørets udbrud. I denne situation var det, at Orla Lehmann besluttede at lade som om det slesvigholstenske oprør *var* brudt ud” (Vammen, 1988, s. 256f.).

Vammen (1988, s. 260) leverer belæg for sin påstand ved at gå til en række samtidige kilder i form af breve og aviser, men han lægger særligt vægt på den strategiske manøvre, de liberale politikere foretager ved at rykke Casinomødet frem til

2 I talen ”Danmark til Ejderen” 28. maj 1842 formulerede Lehmann den nationalliberale politik om en ren dansk nationalstat bestående af Kongeriget og Slesvig. Talen er en skåltale for Danmark til de liberale, og Lehmann fingerer – med den retoriske figur *apori* – en forvirring over, hvad Danmark er. Under påberåbelse af naturen, historien og retten konkluderer han, at Danmarks grænse går ved Ejderen. (Lund, 2020).

samme aften: ”Casinomødet var ugen før annonceret til onsdag den 22. marts. Nu blev det flyttet frem til samme aften. Næppe noget andet enkeltfaktum er så afslørende som dette. Onsdag ville detaljerede beretninger jo være indløbet og hele København være klar over, at der ikke var oprør i Hertugdømmerne, og så ville det være umuligt at rejse den nødvendige folkestemning.”³

Når historikere tidligere har set Lehmann og de liberale i et mildt lys, skyldes det i høj grad, at Lehmann selv har stået for lyssætningen.⁴ Det gælder i særlig grad Casinomødet og Lehmanns tale, der findes i 2 versioner; den ene i et referat fra mødet, foretaget af en ansat hos Orla Lehmann, fuldmægtig J. Chr. Jørgensen, den anden er Orla Lehmanns bearbejdning af denne tekst mange år senere, da han udgiver sine erindringer i 1873.

Vammen (1988, s. 262f.) er svært skeptisk over for dette kildemateriale, hvor primære og sekundære beretninger flyder sammen:

Hvad der præcis blev sagt på casinomødet 20/3 er umuligt at afgøre. [...] Den eneste nogenlunde fyldige beretning, som findes, er styret af Orla Lehmann selv. Den findes i to versioner, den ene skrevet af Lehmanns fuldmægtig, efter Lehmanns angivelse ’nogle Dage senere,’ den anden er Lehmanns bearbejdelse heraf til brug for de erindringer, han påbegyndte efter 1863. [...] Sikkert nok er imidlertid, at oprøret var aftenens grundtema, at dets udbrud insinueres på mangfoldige måder og at der tages forbehold, som måske også har været talernes. Enhver der har læst en trykt tale, holdt ved et massesemøde, man selv har deltaget i, vil vide, hvor få nuancer man opfatter som tilhører.

Så Vammen påstår sådan set ikke, at Lehmann lyver, men at han insinuerer. Lehmann lader publikum forstå, at der et oprør, og det gør han mod bedre vidende. Det er denne læsning, jeg har sat mig for at efterprøve med en nærlæsning og retorisk kritik. Lyver Lehmann? Eller insinuerer han ’blot’ – og hvordan stiller man sig som retoriker i så fald til det?

Indirekte strategier

Det er den gennemredigerede version af Casinotalen fra 1873, vi kender bedst. Det er den, der findes i Orla Lehmanns efterladte skrifter, redigeret af Carl Ploug, og på digitale arkiver som danmarkshistorien.dk og danskataler.dk. Vi kan ikke være sikre på, at de ord, vi læser og analyserer, stemmer fuldstændig overens med det,

3 Pressen tilstræbte ingen neutral rolle, men deltog aktivt i den politiske agitation; således er det veldokumenteret, at Plougs medredaktør af *Fædrelandet*, J.F. Gjødwad, uddelte billetter til Casino på Købmagergade og fortalte om ”Oprør i Rendsborg” (Vammen, 1988, s. 261).

4 Vammen (1988, s. 274) betoner, at selv om hans læsning af begivenhederne er kontroversiel, afviger hans forståelse af kildematerialet ikke fra allerede tilgængelig viden. Tidligere historikere er således ikke uenige med ham om fakta, men de har omskrevet og bortforklaret, så det ser ud som om, at casino-revolutionen opstod i nødværge mod det slesvigholstenske oprør.

Lehmann sagde på Casino d. 20. marts til de fremmødte. Vi må snarere betragte dem som en litterær bearbejdning, en selvscenesat og partisk historieskrivning, der måske først og fremmest er møntet på eftertiden. Fri fiktion er det vel på den anden side heller ikke; Lehmann har haft fuldmægtigens referat at tage udgangspunkt i og har vel også måttet beskrive situationen sådan, at den i det store og hele svarer til, hvad de 2500 fremmødte kan genkalde sig at have oplevet hin martsaften. For en retorikforsker er det ikke noget, der uden videre diskvalificerer talen som objekt for en retorisk analyse og kritik. Mange af de store græske og romerske taler i retorik-kanonen har samme karakter. De er ikke talemanuskripter – for politiske taler blev formentlig slet ikke nedskrevet før de blev afholdt – men tekster, der er nedskrevet efter at talen er holdt, med det formål at *brande* politikerens og sikre hans eftermæle.

Min analyse følger i det store hele talens opbygning med vægt på insinuationer, argumentationsstrategier og metaforik. En sammenligning af de præcise formuleringer i omtalen af oprøret i talens to versioner fører frem til en diskussion af, hvordan talen skal vurderes. Talen er ret kort og formfuldendt, disponeret som en klassisk retstale i fire dele: indledning (lat. *exordium*, gr. *prooimion*), sagsfremstilling (lat. *narratio*, gr. *diegesis*), argumentation (lat. *probatio*, gr. *pistis*) og afslutning (lat. *peroratio*, gr. *epilogos*). Talen indledes således:

Det er ikke som Taler, jeg her tager Ordet, men som dansk Mand, der føler varmt for sit Fædreland – som den, der fra Barnsben har vidst, at én stærk Villie er mægtigere end tusinde villieløse Mennesker, og der nu mere end nogensinde føler, at det ikke er ”Begavelse”, men Villie, hvorpaa det hidtil har skortet, og at det kun er Villie, som nu kan frelse os.

Ja, mine Herrer, der er Fare paafærde! Vor Præsident har i dette Øieblik meddelt Dem de Efterretninger, som i dag ere ankomne fra Kiel; jeg kan tilføie, at efter al Sandsynlighed Rendsborg Fæstning allerede er i Fjendevold.

Men, vil man sige, er det andet end Rygter? Ved man da ikke, hvorledes Rygtet altid overdriver? Er det besindigt at bygge følgerige Skridt paa saa løs en Grund? Vilde det ikke være forstandigere at vente til man kan se klart?

Saaledes hører jeg de saakaldte ”besindige” og ”forstandige” Folke spørge. Jeg kunde da svare, at i det Mindste det Væsentlige i disse Efterretninger er bygget paa troværdige Øienvidners Fortælling; men jeg vil hellere, for at gaa fuldkommen sikkert, aldeles se bort fra alle disse nyeste Efterretninger, som jo endnu kun ere ”Rygter”. Lad os da kun holde os til Stillingen, saaledes som den foreligger i utvivlsomme ubestridte og ubestridelige Kjendsgjæringer (Lehmann, 1848).

Indledningen overholder alle den retoriske traditions forskrifter for, at en tales *exordium* bør vække publikums interesse, gøre publikum velvillige overfor taleren og

introducere talens emne (de Brauw, 2010). Lehmann vækker publikums interesse grundigt med udsagnene ”der er Fare paafærde!” og ”efter al Sandsynlighed Rendsborg Fæstning allerede er i Fjendevold.” Han vækker publikums velvilje med en gedigen *captatio benevolentiae*, der afinstallerer eventuelle forbehold, publikum måtte have over for at blive besnakket af en veltalende politiker: ”Det er ikke som Taler, jeg her tager Ordet, men som dansk Mand, der føler varmt for sit Fædreland.” Samtidig introduceres en antitese mellem følelse og besindighed; Lehmann selv er opfyldt af følelser for fædrelandet og etablerer en fiktiv dialog med ”besindige” og ”forstandige” folk. Denne dialog gør det muligt for ham at udvikle sit argument som en løbende gendrivelse af indvendinger og modargumenter.

Endelig bruges *exordium* til at annoncere talens emne, idet han tilsyneladende følger sig efter indvendingen om, at de nyeste efterretninger kun er rygter. Lehmann vil i stedet koncentrere sig om kendsgerninger. Her bruger han den retoriske figur *praeteritio*: han foregiver ikke at ville tale om rygterne, men har dog netop bragt dem til torvs! Dette er første eksempel på *insinuatio*, en såkaldt ”indirekte tilgang” til *exordium*, som er beskrevet i *Retorik til Herennius*.

Forfatteren til *Retorik til Herennius* ([Cicero], 1990, s. 42) skelner mellem to typer af indledninger, den ligefremme indledning [lat. *princípium*, gr. *proómium*] og den indirekte tilgang [lat. *insinuátio*, gr. *éphodos*]. Den sidste, gør han opmærksom på, er hans eget originale bidrag. Han skelner mellem tre situationer, hvor man ikke kan bruge den ligefremme indledning, men må overveje grundigt, hvilken af de indirekte, man vil bruge: ”Når man står med en uhæderlig sag [túrpic áúsa], dvs. når sagen i sig selv skaber en fjendtlig stemning hos tilhøreren. Når det ser ud til at tilhøreren er blevet overbevist af dem der lige har talt modpartens sag. Og når tilhøreren er træt efter at have hørt de foregående indlæg.”

Lehmanns indirekte strategier ligger især inden for første og anden situation, da han i hvert fald ikke på forhånd har kunnet regne med publikums opbakning. Forfatteren til *Retorik til Herennius* anbefaler forskellige metoder:

Hvis sagens indhold er uhæderligt, kan man [...] fremlægge andres bedømmelse af en tilsvarende sag (som kan være lige så stor, mindre eller større); derefter nærmer man sig skridt for skridt sin egen sag og gør rede for ligheden. På samme måde hvis man siger at man ikke vil tale om sine modstandere eller et andet emne, og så alligevel taler om det ved camoufleret at liste nogle ord ind.

Hvis tilhøreren er blevet overbevist, dvs. hvis modstandernes tale har vakt tillid [fides] hos tilhørerne – og det er ikke svært at finde ud af om det er sket, når man har forstand på med hvilke midler, der vækkes tillid – hvis altså man mener at der er blevet vakt tillid, kan man nærme sig sagen indirekte med følgende metoder: Man lover at man først vil tale om det punkt i sagen som modstanderne mener er deres stærkeste kort. Man kan tage udgangspunkt i noget modstanderen har sagt, især hans allersidste bemærkning. Eller man kan udtrykke sin tvivl om hvad man snarest skal sige, eller hvilket af

modstanderens punkter man først skal svare på, og det gør man med et udbrud af overraskelse ([Cicero], 1990, s. 42).

Som vi allerede har set, holder Lehmann sig ikke strengt til de indirekte metoder, som er udviklet af denne kilde, ej heller begrænser han insinuationerne til indledningen, men finder selv på flere, som han raffinerer og varierer igennem hele talen.

Værdihierakier

I slutningen af *exordium* giver Lehmann bolden op til sagsfremstillingen: ”Lad os da kun holde os til Stillingen, saaledes som den foreligger i utvivlsomme ubestridte og ubestridelige Kjendsgjerninger. Hvilken er da denne Stilling?” Lehmann indleder med at opridse den slesvig-holstenske politik. Det gør han i ilbudets hæsblæsende syntaks:

Slesvigholsteners program er klart og sikkert: Slesvig og Holsten suveræne Stater, uadskillelig forbundne og som Følge deraf Slesvigs Optagelse i det tyske Forbund og dernæst det dynastiske Baand – det eneste, som derefter endnu vilde knytte det til Danmark – i færd med at bryde, idet kun Mandsstammen kan herske i Slesvigholsten.

Lehmann bedyrer, at han kun vil tale om kendsgerninger: den slesvig-holstenske politik er en kendsgerning – og en lære, men: ”Denne Lære er falsk – vil man sige – lad os derfor gjendrive den! Jeg svarer, at trods alle vore Gjendrivelser er denne Lære bleven til en Villie, og Villie kan ikke gjendrives med Fraser, men kun med Villie.” Som det var tilfældet i de klassiske forbilleder, som Lehmann kendte fra latinskolen og universitetet, er sagsfremstillingen ikke en sval redegørelse for indiskutable faktaoplysninger, men bruges strategisk til at præsentere sagen på en for taleren fordelagtig måde. *Narratio* fungerer altså som argumentation, eller *framing* af sagen, om man vil (de Brauw, 2010, s. 194).

Den fingerede dialog med kritikerne fortsætter i sagsfremstillingen, hvor argumentationen er stramt struktureret som en opstilling af modsætninger. På den ene side Lehmann, som besidder følelser, hvor kritikerne maner til besindighed og forstandighed (”Saaledes hører jeg de saakaldte ’besindige’ og ’forstandige’ Folke spørge”). Hvor kritikerne råder til forsigtighed, besidder Lehmann det mod, som får kritikerne til i Lehmann øjne at tage sig feje ud (”Nei, svare de, som under Besindighedens Maske ville skjule deres Kleinmodighed”). Han har viljen til handling og afviser kritikerne, som stadig tror, at de kan tale oprørerne til fornuft (”Villie kan ikke gjendrives med Fraser”; ”det, hvorpaa det nu kommer an, det er ikke Argumenter, men Villier”; ”at Slesvigholsternes Lære ikke kan gjendrives med Ord, men kun med Handlinger”). Kritikerne vil kun forholde sig til kendsgerningerne og kræver bevis (”Fordrer man ’Bevis’”), men Lehmann er opflammet af at lytte til ”troværdige øjenvidners fortælling”.

Opsat i kolonner ser begrebsparrene sådan ud:

Lehmann	Kritikere
følelser	besindighed, forstandighed
mod	forsigtighed (fejhed)
vilje (handling)	begavelse (ord, argumenter)
”troværdige Øienvidners Fortælling”	bevis
efterretninger/rygter	kendsgerninger

Argumentationen foregår gennem en adskillelse af begrebspar, som Lehmann selv stiller op. Denne dissociationsstrategi er beskrevet af Perelman:

Ræsonnement ved dissociation karakteriseres fra begyndelsen ved oppositionen mellem fremtræden og virkelighed. Denne kan appliceres på et hvilket som helst begreb, når blot man bruger adjektiverne ”tilsyneladende”, ”illusorisk” om den ene del, ”virkelighed”, ”sandfærdig” om den anden (Perelman, 2005, s. 179).

Lehmann etablerer således et værdihierarki, som yderligere kan kvalificeres som en kvalitetstopos over for en kvantitetstopos. Lehmann taler varmest for følelser, mod, vilje, efterretninger, der alle er kvalitetstopoi, men han demonstrerer samtidig også dyder inden for en kvantitetstopik, når han taler om kendsgerninger og i talen demonstrerer både begavelse og ansvarlighed. Denne disponering passer godt med talens formål, da kvalitetstopoi ifølge Perelman & Olbrecht-Tyteca (1969, s. 85ff, s. 97) egner sig godt til revolutionære ideer og hurtig forandring (en romantisk topos), mens kvantitetstopoi egner sig godt til at bevare traditionen (en klassicistisk topos).

Samtidig er det vigtigt at bemærke, at modstillingen ikke fungerer som et rent snit. Lehmann taler ganske vist for en drastisk samfundsomvæltning, men han demonstrerer samtidig i talen, at han besidder nogle af de egenskaber, der findes på den anden side værdihierarkiet (fornuft, ansvarlighed), hvilket skal gøre ham attraktiv som kandidat til en ministerpost i en kommende demokratisk regering. Denne retoriske helgardering virker her som et forvarsel om talens hovedargument, som først udfoldes rigtigt i argumentationsdelen.

Insinuationer og forbehold

Brændpunktet i analysen af talen ligger i, hvordan Lehmann omtaler den aktuelle politiske situation, altså i spørgsmålet om det slesvig-holstenske oprør. Ser man nærmere på de vigtigste formuleringer, er det tydeligt, hvor nøjagtigt de balancerer mellem at sige noget – og ikke sige for meget. Når Lehmann i indledningen ytrer sig om oprøret, er det med styrkemarkøren ”efter al Sandsynlighed”: ”Vor Præsident har i dette Øieblik meddelt Dem de Efterretninger, som i dag ere ankomne fra Kiel; jeg kan tilføie, at efter al Sandsynlighed Rendsborg Fæstning allerede er i Fjendevold.” I analysen af konsekvenserne understreger han det foreløbige (”i færd med at briste”): ”Slesvigholsteners program er klart og sikkert: Slesvig og Holsten suveræne Stater, uadskillelig forbundne og som Følge deraf Slesvigs Optagelse i det tyske

Forbund og dernæst det dynastiske Baand – det eneste, som derefter endnu vilde knytte det til Danmark - i færd med at briste, idet kun Mandsstammen kan herske i Slesvigholsten.” Samme betoning af det processuelle og dermed reelt uafgjorte har formuleringen ”vi staa ligeoverfor”: ”Med saadanne Kjendsgjerninger for Øie ville derfor vistnok selv de Besindigste og Forsigtigste maatte indrømme, at vi staa ligeoverfor et Oprør, hvis vedkjendte Formaal er det danske Riges Opløsning.” Endelig er det åbne og usikre indbygget i diskussionen af efterretningernes status, der formuleres som et spørgsmål: ”Er det et Rygte, eller er det en vitterlig Kjendsgjerning, at de i Nortorf have holdt Revu over deres Mandskab og lige for de danske Dragones Øine have drøftet det Spørgsmaal, om Oprøret skulde begynde Strax eller foreløbig udsættes? Og hvorfor blev det udsat?”

Lyver Lehmann? Nej, han insinuerer, dvs. han bruger den indirekte tilgang, som forfatteren til *Retorik til Herennius* anbefaler til retorer, der ikke har rent mel i posen. Talen er et mesterstykke i tvetydighed, skrevet med en bevidsthed om, at den også skal kunne læses, når man var blevet klar over, at der ikke var et oprør.⁵ Den er samtidig et tidligt eksempel på det, der i amerikansk retoriskforskning kaldes ”strategic ambiguity” (Ceccarelli, 1998).

En kort sammenligning med den anden version af talen, som er langt tættere på begivenhederne, tjener til yderligere belysning. Talen indgår i et tydeligvis hastigt nedfældet referat med udeladelser og ufuldstændige sætninger.⁶ Denne version af talen er noget løsere opbygget end den gennemarbejdede, senere version. Af referatet fremgår desuden, at talen afbrydes af Etatsråd Francke, som på tysk gør indsigelser mod Lehmanns udlægning af, hvad der var foregået i stænderforsamlingen i Rendsborg; ifølge Francke er der er ikke noget bestemt resultat. Sprogligt set synes denne version af talen med nutidens øjne betydeligt mere gammeldags. Det skyldes formentligt, at teksten er en ældre tekst, men måske i lige så høj grad, at de to versioner er tiltænkt et helt forskelligt publikum. Jeg citerer her talens indledning i 1848-referatet:

Præsidenten Etatsraad Hvidt. [...] Jeg viger nu Pladsen for en mere begavet Taler.

Højesteretsadvokat Orla Lehmann: Det er sandelig ikke som Taler, at jeg har taget Ordet, men som dansk Mand der føler varmt for Fædrelandet, som den der fra Barnsbeen af har vidst, at én Mand med kraftig Villie formaar mere end Tusinder af Villieløse. Mine Herrer! Denne Forsamlings Præsident har fremsat endeel Facta, meer eller mindre autentiske, hvorom Beretningen

5 Frit efter Vammen (1988, s. 260), som her omtaler Plougs forsideartikel i *Fædrelandet*: ”et mesterstykke i tvetydighed, skrevet med stadig bevidsthed om, at avisen også kunne læses, når man var blevet klar over, at der ikke var oprør.”

6 Referatet foreligger som en nedskrift ”med blæk på blåt conceptpapir ved cand.jur. J.Chr. Jørgensen, fuldmægtig hos Orla Lehmann, med enkelte rettelser med samme hånd og blæk. Antagelig er nedskriften foretaget ca. 21. marts s.å. efter Jørgensens stenografiske notater på selve mødet [...]” Overskriften ”Store Kassinomøde” er tilføjet med blyant (Busk, 2012, s. 267 ff.).

hertil i dag er ankommen fra Kiel; jeg kunde tilføie det endnu mere foruroligende, at efter al Sandsynlighed er allerede Rendsborg Fæstning, meer eller mindre vaklende, saagodtsom aabnet ved første Udbrud for Fjendehaand.

Der er flere forbehold her end i den senere version. Foruden ”efter al Sandsynlighed”, som er det forbehold, Lehmann bevarer i den bearbejdede version, er fakta her ”meer eller mindre autentiske”, ligesom Rendsborg fæstning er ”meer eller mindre vaklende, saagodtsom aabnet”. Lehmann skærper altså påstanden i den redigerede version, om end han stadig formulerer sig forbeholdent. Insinuationerne om et oprør er altså mere forsigtige i den version, som er nedfældet tættest på begivenhederne, og som med overvejende sandsynlighed også er den version, der ligger tættest på ordlyden i den tale, som opflammede folkemængden på Casino.

Jeg er nu nået frem til analysen af argumentationsdelen og vender tilbage til mit primære analyseobjekt, den gennemredigerede tale fra 1873. Argumentationsdelen indvarsler et overraskende emneskift, idet Lehmann vender blikket mod de hjemlige forhold og giver sig til at argumentere for, at kongen har behov for nye rådgivere. Dette emne har ikke været introduceret tidligere, men er foregrebet med karakteropbyggelsen af Lehmann. Umiddelbart, i hvert fald for en nutidig læser, forekommer det mærkeligt, at argumentation for, at kongen skal have nye rådgivere, fylder halvdelen af talen. Dette forvaltningssspørgsmål ligner ikke ligefrem en folkelig sag, og det synes heller ikke at hænge ordentligt sammen med resten. Men her må vi nok tage højde for det, den norske retorikhistorieforsker Anders Johansen karakteriserer som forskelligheden i den retoriske kultur.

I hans omfattende analyse af første halvdel af den norske demokratiske oratoriske tradition observerer han, hvordan der for hver periode gjaldt egne standarder for veltalenhed. Til den retoriske kultur hørte et eget sæt af normer – idealforestillinger om det fornuftige argument, den pålidelige taler og det velformede udtryk. Det som én gang havde gjort lykke, kunne til en anden tid falde håbløst igennem. For den retoriske kritiker, der vil læse og forstå historiens retoriske udvekslinger, gælder det derfor om at rekonstruere en hel retorisk kultur: ”Vi oppfatter hva som ble sagt og skrevet, men vet ikke helt om vi har forstått. Ordene kan være de samme som våre, men de ble tydeligvis brukt på en litt annen måte. Og uttrykket er ofte slående eksotisk – overspent, overlesset, omstendelig og oppstyltet” (Johansen, 2019, s. 20).

For at få bedre greb om den ikke-demokratiske retoriske kultur på Lehmanns tid, kan vi konsultere retorikforskning om *parresia*, den åbenmundede magtkritik. I ikke-demokratiske kontekster har rådgiveren nemlig en helt central rolle, hvis magten skal tales midt imod. Den amerikanske retorikforsker Arthur E. Walzer (2013, s. 3) fremhæver, at *parresia* – den retoriske handling at levere ærlig kritik af fyrsten – både er rådgiverens pligt og mulighed: ”In these contexts, the “ideal counselor” replaces the “ideal orator” as the normative idea of the rhetor. (...) In this context, *parresia* is the counselor’s obligation and opportunity; to speak frankly to a powerful prince is the best way for humanists to influence governing.

Lehmanns tilhørere har formentlig ikke haft besvær med at forstå, at nye råd-

givere betød et nyt system, en ny måde at styre staten på.⁷ Så en udskiftning af kongens rådgivere er Lehmanns indirekte argumentation for demokrati – igen *insinuatio*. Hermed føjer sig endnu et begrebspar sig til de overordnede værdihierarkier: de gamle rådgivere (”Den, som var udnævnt til Minister, han blev i Embedet, indtil han døde eller blev saa affældig, at han ikke længer paa en Bærebør kunde bringes op i Statsraadet”) sættes over for de nye rådgivere (”en ny Tid og nye Opgaver fordre nye Mænd”), det vil navnlig sige Lehmann selv!

For at rekonstruere en retorisk kultur som på Lehmanns tid, bør man ifølge Anders Johansen være opmærksom på, at de normer, som regulerede den retoriske praksis, ikke så meget bestod af regler og retningslinjer som af en overvejende intuitiv sans for sproglig kvalitet og moralsk troværdighed:

Følgelig kommer de helst til syne på indirekte vis – som uuttalt premiss for valget af talemåter og uttrykksformer. Indirekte kommer de også til syne i andres reaktioner på resultatet af slike valg. Mest instruktivt er det når reaktionerne spriker, særligt når det fører til diskussion, for da vil partene kjenne sig forpliktet til å gi en begrundelse for vurderinger som ellers er nokså spontane og ureflekterte, og da kan det være at noen av premissene endelig blir uttalt – og at noen av normene som regulerer den offentlige kommunikasjonen, for en gangs skyld blir formulert (Johansen, 2019, s. 21).

I forhold til en rekonstruktion af den retoriske kultur for Casinotalen kan det være relevant at inddrage talens stilistiske spor. En analyse af talens ret gennemgående sammenbrudsmetaforik understreger nemlig på et stilistisk niveau, at Lehmann er repræsentant for tidsånden, og at han besidder de kvaliteter, der skal til for at honorere tidens krav om en handlekraftig leder. I første del af talen udgør forskellige sammenbrudsmetaforer en væsentlig del af Lehmanns argumentation for slesvigholsternes oprør (”det dynastiske Baand [...] i færd med at breste”; ”Forbunds-dagens Aag er knækket”; ”at hint gamle Politi- og Militær-Tyrannies Kapitolum, det Metternichske Regimente, selv i Wien er kastet til Jorden”), og den når sin konklusion i ekspliciteringen af formålet med oprøret: ”vi staa ligeoverfor et Oprør, hvis vedkjendte Formaal er det danske Riges Opløsning”. Sagsfremstillingen afrundes med en understregning af, at oprøret i syd er styret af vilje og revolutionære ideer: ”en stærk og velorganiseret Folkevillie med kløgtige, dristige, vel adlydte Førere, baaret af Tidens Medbør, støttet af det revolutionære Tydscklands vildt gjærende Kræfter.”

Sammenbrudsmetaforikken fortsætter i Lehmanns beskrivelse af tilstanden i det danske rige, hvor opløsningen imidlertid hverken har formål eller idé, da det handlingslammede danske styre og folk blot er offer for de revolutionære tendenser: ”et splidagtigt Rige paa Opløsningens Rand, og som nu medens Omvæltningens

7 Det var dog aldrig Lehmann og de liberales hensigt at lægge statsstyrelsen i hænderne på almuen, for indførelse af demokrati handlede snarere om, at bønderne skulle lade sig repræsentere af de åndsaristokratiske liberale ledere (Nygaard, 2017, s. 71, s. 87).

Storme fare hen over hele Europa, saa at selv de mægtigste Mænd tabe Besindelse og Fodfæste, og selv de fasteste Indretninger synke i Grus, staar ligeoverfor en Opgave saa overvældende tung, at selv den Stærke derunder kunde synke i knæ.”

Det skyldes altså i høj grad talens sammenbrudsmetaforik, som ifølge Lehmann enten kan føre til handlekraftige folkelige oprør som i syd eller indre opløsning som i Danmark, at Lehmanns egen revolutionære argumentation kan føres frem som indbegrebet af tidens retoriske idealer. Lehmanns revolutionære retorik er dermed også performativ og med til selv at sætte standarden for den retoriske kultur i perioden. Talens overtydelige antitetiske argumentation virker netop som meta-retoriske instrukser i, hvad der er det fornuftige argument, den pålidelige taler, det velformede udtryk – og hvad der ikke er.

Men Lehmanns værdihierarkier skriver sig også ind i en større retorisk kontekst, nærmere bestemt i en modstilling mellem to former for fædrelandskærlighed i perioden; 1700-tallets patriotisme, der tager udgangspunkt i de rettigheder og pligter, man har som statsborger, uanset fødested og sprog, og 1800-tallets følelsesfulde national-romantiske kærlighed til fædrelandet, hvor sprog, historie, landskab og kultur blev anset som en organisk helhed opfyldt af en national folkeånd og knyttet til det land, man var vokset op i (Damsholt, 1999, s. 3f, Johansen, 2019, s. 68ff). Lehmann personificerer altså den nye tidsånd, den følsomme nationalromantik, mens hans modstanderes fornuftsbaseerede patriotisme er forankret i oplysnings-tidens ideal om den gode borger.

Arven fra Lehmann

Talen afrundes af en kort afslutning, som binder an til kravet om demokrati, baseret på en offentlig mening: ”Lad den almene Mening blive til en almen Villie”. Hermed introducerer Lehmann begrebet *doxa* – den almene mening – som endelig trumf for de kvalitetestepoi (modet, viljen, følelserne, nye rådgivere), som i talen sættes over *episteme* (de gamle rådgivere, fornuften, kendsgerninger). Den endelige opstilling af værdihierarkierne ser altså sådan ud:

Kvalitet

følelser
mod
vilje (handling)
'troværdige øjenvidners fortælling'
efterretninger/rygter
romantisk topos
nationalromantisk fædrelandskærlighed
revolution
nye rådgivere
demokrati
doxa
Lehmann

Kvantitet

besindighed, forstandighed
forsigtighed (fejhed)
begavelse (ord, argumenter)
bevis
kendsgerninger
klassicistisk topos
patriotisme
tradition
gamle rådgivere
enevælde
episteme
kritikere

Den svenske retoriker Mats Rosengren (2008, s. 71-72) har foreslået, at *doxa* skal forstås som en slags social konsensus inden for en større eller mindre gruppe om, hvad der er eller hvad der bør være tilfældet:

Denna retoriska *doxa* tänks inte visa verkligheten sådan som den är *i sig*, utan sådan som den ter sig *för oss människor* – vilket bland annat innebär att den verklighet som den doxiska kunskapen handlar om och relaterar till är stadd i ständig förändring, inte alltid är enhetlig eller motsägelsesfri och i mångt och mycket är en produkt av oss själva. En doxisk, retorisk syn på värld och kundskap säger oss att vi lever i en, i eminent mening, mänsklig värld – ty vi har genom vårt mänskliga mått, *logos*, skapat en *doxa* som framställer världen just sådan som den framträder för oss.

Hvad er konklusionen på analysen og vurderingen af talen? Historiker Hans Vammen (1988, s. 278) mener, at en vurdering af Orla Lehmanns handlemåde må blive læsernes egen sag: ”Nogle vil nok føle sig utilpasse ved, at det danske ’folkestyre’ blev hjulpet til verden ved et bedrag, andre vil beundre den geniale politiker (...)”. I det moderne retorikfag er der imidlertid en veletableret tradition for, at den retoriske kritiker formulerer en konklusion på baggrund af et eller flere af fagets etablerede vurderingskriterier.⁸ Her skal jeg holde forskellige vurderinger op mod hinanden. Min retoriske nærlæsning af Casinotalen ligger på mange måder den neo-aristoteliske kritik nær, og den kommer da heller ikke uden om at anerkende talens effektivitet og virkning på det umiddelbare publikum. Samtidig leder min analyse frem til en nyretorisk orienteret kritik, der fordømmer Lehmanns åbenlyse forførelse af publikum. Analysen viser således, at der ikke er tale om løgn, men at Lehmann betjener sig af en række vage formuleringer og insinuationer, som har til hensigt at piske en folkestemning op og sløre, at der mangler beviser for et oprør og for at gå i krig.

Til Lehmanns forsvar kunne man indvende, at han har et doxisk syn på verden, og at hans tale fremstiller verden sådan, som den fremtræder for os – og at det er den verden, han får opbakning til at realisere. Det mener jeg er en ret præcis analyse af Lehmann, der er indbegrebet af en konstitutiv retoriker, der bruger sproget til at forme virkeligheden.⁹ Dette konstitutive – eller postmoderne – vurderingskriterium fritager ham dog ikke for et etisk ansvar for den virkelighed, han skaber ved at føre publikum bag lyset og være med til at udløse 3-årskrigen.¹⁰

8 Se fx Lund & Roer (2014).

9 I ”Ridehustalen”, som Lehmann holder for skandinaviske studenter og akademikere ved et møde for skandinavismen d. 24. juni 1845 fremmaner han med allusioner til den nordiske mytologi og historie en fællesnordisk historie, der bruges konstitutivt til at tildele de fremmødte en fælles skandinavisk identitet og afkræve dem et løfte om broderskab. Charlotte Jørgensen (2009, s. 213) lægger i sin læsning af talen vægt på talens performative talehandlinger i edsaflæggelsen og ender med at frikende Lehmann: ”De moralske kvababelser skulle være til at overse på kortere sigt.”

10 Som Claudia Carlos (2012, s. 183) gør opmærksom på, skal insinuation ikke nødvendigvis

Som analysen godtgør, er Orla Lehmanns Casinotale domineret af to strategier: værdihierarkier og insinuationer. Hvor værdihierarkierne især virker mobiliserende ved at tilbyde publikum en tydeligt tegnet modstander, foruden et attraktivt følelsesmæssigt fællesskab med en karismatisk retor ("Ja, mine Herrer, med Jubel, fordi den Uvishedens og Raadvildhedens kvalme Lummerluft, der har søvndyset det danske Folk, var dødbringende, og fordi det alvorsfulde Kald, der nu ruller hen over vore Hoveder, vil vække os til Liv, til Daad, til Seir og Hæder"), fungerer Lehmanns insinuationer både som mobilisering, magtkritik og forbehold mod historiens dom. Analysen af talen er et retorisk kritisk bidrag til en bedre forståelse af de strategiske argumenter og de retoriske muligheder og vilkår, der var i den særlige situation. Men læsningen peger også frem mod vores egen tid og på, at det er på høje tid, at danskerne tager et tjek på en af vores bærende nationale fortællinger. I stedet for at fortælle videre på historien om, at Danmarks overgang til demokrati var fredelig, og at danskere er udstyret med en særligt fredelig nationalkarakter, bør vi mere tydeligt vedkende os arven fra Lehmann: at i Danmark er der en lang tradition for, at statslederne og politikerne fører landet i krig på en begrundelse, de selv har fabrikeret.

---

associeres med manipulation af publikum, men kan være den eneste mulige magtkritik: "While we often associate this sort of deviousness with the most manipulative rhetorical practices (e.g. the kind we see in Mark Antony's speech against Brutus in Act 3 of *Julius Caesar*), we should not assume that it always functions to stir up dissension and discourages meaningful exchange. In fact, in sixteenth-century France, where brutal wars between Catholics and Protestants plagued the entire country during the last half of the century, *insinuation* – or "dissimulation" as it was often called – provided a means for writers, such as Montaigne, to denounce fanaticism and religious violence without seeming to do so overtly [...]"

Litteratur

- Busk, S. et al (Red.). (2012). *Kildekritisk tekstsamling*, 3. udgave, Aarhus Universitetsforlag.
- Carlos, C. (2012). "Rhetoric for Avoiding Offense. Insinuation in French Rhetorical Manuals of the Renaissance" I A. de Vasco & M. Lehn (Red.). *Rhetoric. Concord and Controversy*. Wave-land Press.
- Ceccarelli, L. (1998). "Polysemy: Multiple Meanings in rhetorical criticism" *Quarterly Journal of Speech* 84.
- [Cicero] (1990). *Retorik til Herennius*. Gyldendal.
- Johansen, A. (2019). *Komme til orde. Politisk kommunikasjon 1814-1913*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Damsholt, T. (1999). "En national turist i det patriotiske landskab", *Fortid og nutid*.
- de Brauw, M. (2010). "The Parts of the Speech" i Ian Worthington (red.): *A Companion to Greek Rhetoric*. Oxford: Wiley-Blackwell

- Jørgensen, C. (2009). "Retorik som handling i Orla Lehmanns Ridehustale" i R. Therkelsen & E. Skafte Jensen (Red.). *Dramatikken i grammatikken. Festskrift til Lars Hedtoft*. Roskilde Universitet.
- Lund, M. (2020). "Den danske oratoriske tradition." I M. Lund (Red.). *Danske taler. 20 opbyggelige analyser*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Lund, M & Roer, J. (2014). "Retorisk kritik – en oversigt." I M. Lund & H. Roer (Red.). *Retorikkens aktualitet. Grundbog i retorisk kritik*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Nygaard, B. (2017). *Grundloven*. Aarhus Universitetsforlag.
- Perelman, C. & Olbrechts-Tyteca, L. (1969). *The New Rhetoric*. University of Notre Dame.
- Perelman, C. (2005). *Retorikkens rige*. Hans Reitzels Forlag.
- Rosengren, M. (2008). *Doxologi*. Retorikförlaget.
- Vammen, H. (1988). "Casino 1848", *Historisk tidskrift* 15.
- Walzer, A. E. (2013) "Parresia, Foucault, and the Classical Rhetorical Tradition." *Rhetoric Society Quarterly*, vol. 43, 1-21.